

**ЗА НЯКОИ СОБСТВЕНИ ИМЕНА В ПРОЗАТА НА
А. С. ПУШКИН И ПРЕДАВАНЕТО ИМ
В ПРЕВОДИТЕ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК**
Надка Ангелова

Известен е интересът на А. С. Пушкин към историята на Русия и собствения му род, а така също и към събитията от съвременността, в която живее и твори. Плод на този интерес е научната му историческа проза (“Историята на Пугачов”), неосъщественият му замисъл да напише “История на Петър”, от която са запазили само планове и чернови, историческите му романи “Арапинът на Петър Велики” (за съжаление незавършен) и “Капитанската дъщеря”. Някои от събитията, свидетел на които е бил, Пушкин е отразил в пътеписите си, най-значителен от които е “Пътуване до Арзрум”. “Пътуване от Москва до Петербург” пък е въображаем диалог с предшественика му Радищев, който той също е оформил като пътепис. Своеобразна сатира на живота в крепостна Русия е незавършената “История на село Горюхино”.

В историческата проза на Пушкин, която е резултат от изследванията му в архивите и пътуванията по местата на Пугачовия бунт (“Историята на Пугачов”, “Капитанската дъщеря”) “е възстановена географията на региона, срещат се имената на реални исторически личности” (Макогоненко, с. 69). А имената от семейните хроники и предания на Пушкиновия род са включени в любимия му “Арапин на Петър Велики”. Реални географски названия от картата на Руската империя и лични имена (ЛИ) на негови съвременници и дейци на руската култура и история намираме в пътеписите “Пътуване до Арзрум” и “Пътуване от Москва до Петербург”. Плод на авторовото въображение са собствените имена (СИ) – топоними и антропоними от “Историята на село Горюхино”.

От оригиналите на гореспоменатите произведения на А. С. Пушкин съм ексцерпирала повече от 500 СИ. Интерпретацията

на всички и особеностите на предаването им на български език (БЕ) не е възможно да включва в настоящето изложение. Ще се ограничи само с една част от тях, които имат важно значение за правилното възприемане на произведенията от читателите носители на друг език и култура. Това са *квалитативните ЛИ*, т. е. “онези, които съдържат в себе си субективна оценка” (Подольская, с. 71) и *квалификативните топоними*, “съдържащи определение на обекта, указание за негов признак и качество” (Подольская, с. 129). Те представляват около 10 % от ексцерпиранията от произведенията СИ. целта ми е, доколкото е възможно, да разгледам предаването им на БЕ в диахронен план. Затова използвам преводи, извършени по различно време от различни преводачи: до 1942 г. – Иван Андрейчин (“Капитанската дъщеря” – КДИ); Васил Каратеодоров (“Историята на Пугачов” – ИПИ); Богомил Райнов (“Пътуване до Арзрум” – ПА); Людмил Стоянов (“Историята на село Горюхино” – ИСГ). Посочените преводи са включени в Пълно събрание на съчиненията на А. С. Пушкин от 1942 г. От съвременните версии използвам включените в събраните съчинения на А. С. Пушкин преводи на Захари Статков (“Историята на Пугачов” – ИПШ и “Пътуване от Москва до Петербург” ПМП) и Константин Константинов (“Капитанската дъщеря” – КДИ). Всеки от интерпретаторите на Пушкиновата проза на БЕ по времето, когато е работил, е вложил своя труд и умение, за да достигне словото на руския класик до българските читатели. Наличието на два или повече преводи на едно и също произведение дава възможност да се проследят и сравнят начините за предаване на едни и същи СИ през различните етапи от развитието на преводаческата практика. Но има и произведения, които са превеждани у нас само по един път (“Историята на село Горюхино”, “Пътуване до Арзрум” – 1942 г., “Пътуване от Москва до Петербург” – 1972 г.). Това не дава възможност предаването на БЕ на включените в тях СИ да бъде проследено в диахронен план. Следва да отбележа и факта, че преводът на “Капитанската дъщеря”, включен в най-авторитетното издание на Пушкиновите произведения у нас през първата половина на XX век – 10-томното Пълно събрание от 1942 г., е извършен значително по-рано – през 20-те години. След това до 40-те години романът е превеждан още няколко пъти от различни преводачи. Отдавайки дължимото признание на труда

и доказателства за времето се професионализъм на Ив. Андрейчин, но и познавайки добре по-късните преводи на романа, мисля, че съставителят и редакторът на 10-томното издание Людмил Стоянов не е избрал най-добрата от версиите, с които е разполагала по онова време нашата култура.

От гледна точка на национално-културната специфика на превода несъмнен интерес представлява предаването на БЕ на значителния брой квалитативни ЛИ с пейоративно значение, образувани с наставки: **-к-**: *Фирска, Мартюшка, Емелька* (ИП); **-юх-**: *Андрюха* (КД); **-юшк-**: *Андрюшка* (КД) и др. Чрез тях в оригинала се изразява пренебрежително или унижаващо отношение към героите. Понякога широкият контекст подсказва, че освен посочените значения използването на имена с подобни наставки е израз на закана към даден персонаж.

Разбира се, съдържащите се в тези форми от ЛИ отсенки безпогрешно се възприемат от носителите на РЕ и култура. Отраженията в тях “социални, екстралингвистични моменти” са достатъчни за руското съзнание, за да прерасне номинативната функция във функция за означаване – характеристика”. В значението на СИ “прониква семантиката на отражението: социалната обогрещеност изпълва с особено значение привичните форми на собственото име” (Брагина, с. 110), т. е. езиковата и национално-културната подготовка на читателя на оригинала не изисква допълнителни сигнали, които да насочат вниманието му към отношението на говорещия спрямо даден герой и да му разкрият това отношение – такива сигнали тук са пейоративните наставки. Обаче пренесени в българските преводи те могат да бъдат възприети от носителите на БЕ и култура по-скоро като деминутивни, изразяващи умалително-ласкателен оттенък (например *-к-*, *-юшк-* и др.). Това според мен може да бъде така, защото в нашия речев етикет именно липсата на наставка “огрубява” СИ и понякога говори за известно негативно отношение към носителя му. Затова в определени ситуации някои от репликите на Пушкиновите герои могат да се възприемат от читателя – българин, като нелогични, странни, парадоксални. Като твърде показателен пример ще посоча диалога между оберполицейския комендант и осъдения на смърт бунтовник Емелян Пугачов преди екзекуцията му, когато според възприетия церемониал трябва да бъде установена самоличност-

та му: “Ты ли донской казак, *Емелька* Пугачев?... – Я донской казак Зимовейской станицы *Емелька* Пугачев.” Според мен използваната тук два пъти форма *Емелька* има няколко различни значения: в репликата на коменданта – пренебрежение, намек за низкия произход на Пугачов, реакция срещу самозванството му, задоволство, че бунтовникът, разтърсил устоите на империята, е унижен и изправен пред ешафода. Повторена от Пугачов, тази форма е вече израз на т. н. “самоуничижение” – дума, която е толкова изразителна на РЕ и чийто речников еквивалент на БЕ: (*преднамерено*) *самоунижение*, *унижение на собственото достойнство*, само донякъде разкриват руското значение, понеже то има своите корени в традициите на руския речев етикет. Всъщност тук срещаме само една външна проява на това самоунижение, готова формула от етикета. Българските преводи отразяват развитието на диалога по следния начин: “Ти ли си донският казак *Емьолка* Пугачов?... Аз съм донският казак от Зимовейското селище *Емьолка* Пугачов.” (ИП); “Ти ли си донският казак *Емелка* Пугачов?... Аз съм донският казак от Зимовейската станица *Емелка* Пугачов.” (ИПП) – т. е. в преводите е загубена важна страноведска информация, изразена в оригинала с пейоративната форма.

Недостатъчна информативност на преводите при предаването на квалификативните ЛИ с пейоративно значение се наблюдава и в много други ситуации. Ще коментирам още някои от тях.

1. В един от най-тежките моменти за обсадения Оренбург сподвижници на Пугачов искали да им бъде предаден *Мартюшка* Бородин – войскови старшина, верен на правителството. Формата *Мартюшка* (от официалното ЛИ *Мартемян*) също може да бъде възприета от българите като умалително-ласкателна и по такъв начин да не бъде разбран заканителния оттенък, изразен в исканията на въстаниците – *Мартюшка* Бородин за тях е предател на казачеството, който трябва да бъде наказан. Но наставката *-юшк-* може да създаде тъкмо обратното впечатление у българския читател – че искат да им бъде предаден близък приятел с цел спасяването му. Така е предадено името в двата превода.

2. В “Капитанска дъщеря” разбунтувалите се селяни са предвождани от крепостния селянин на Гриньови – член на замството, когото съеляните и господарите му наричат не твърде уважително *Андрюха*, *Андрюшка*. Различните пейоративни форми на

името *Андрей* са свързани с характеристиката на героя, те говорят за неуважение към него: “Да, *Андрюха*, земский, посадил. – Где *Андрюшка* земский?”. И следва неговият отговор: “А сам *Андрей Афанасьевич*, а не *Андрюшка*”. В новия превод на “Капитанската дъщеря” не е включена т. н. “Пропущенная глава” от оригинала, където се води този диалог. В превода на Ив. Андрейчин, който включва целия Пушкинов текст, четем: “Че *Андрюха*, окръжният ги турна... – Где е *Андрюшка*, окръжният... – *Аз самичък съм Андрей Афанасьевич*, а не *Андрюшка*”. И тук пейоративните форми могат да бъдат възприети от носителите на БЕ като умалително-ласкателни и репликата на героя, където той се представя с името и отчеството си да се възприеме по-скоро като фиксираща възрастта му или пък стремеж да се представи с пълното си име, а не като алюзия за самоуважението, чувството за значителност и достойнство, което той демонстрира с тази форма на руския речев етикет. А в този диалог Пушкин подчертава “неудовлетвореността на човека от това, че винаги са го наричали по име, без отчество” (Шкловский, с. 446).

В прозата на Пушкин наблюдаваме много случаи, близки с горепосочените. И навсякъде в преводите предаването на пейоративните ЛИ в БЕ формално съвпада с деминутивните, например: “Да ведь начальник *Петрушин*, князь Б. Ведь *Петруша* записан в Семеновский полк” – б. “Че нали началникът на *Петруша* е княз Б. Нали *Петруша* е записан в Семеновския полк (КДІ); *Нали Петруша* е зачислен в Семьоновския полк.” (КДІІ) – реплики на майката на П. А. Гриньов, която го нарича с детското му ласкателно име. И смятам, че в подобни случаи, дори независимо от това, че понякога широкият контекст донякъде може да разкрие някои от отсенките, които се съдържат в тези форми, в преводаческата практика с чисто прагматична цел на места е наложително чрез някакъв намек, добавка на подходящо съществително или прилагателно и под. в превода, които да изразяват заложеното във формата от ЛИ отношение, българският читател да бъде правилно ориентиран, например: да им предадат *предателя/изменника/отстъпника Мартюшка* (м. б. и да се възстанови основната форма от ЛИ *Мартемян*) Бородин; затвори ги *бунтовникът/размирникът/неблагодарникът Андрюха* и под. Многобройните ми наблюдения над редица преводи (не само на Пушкинови про-

изведения) обаче показват, че този похват почти не се използва от нашите преводачи като една от възможностите за разкриване на пейоративното значение на ЛИ в БЕ.

Интересно е да се проследи дали с развитието на преводаческата практика се променят похватите при предаването на квалификативните топоними и имената характеристики – плод на авторското словотворчество.

Кваликативните топоними, включени в историческата проза и пътеписите, са предимно реални, не само руски, географски имена от картата на Руската империя, извлечени от архивните документи, които Пушкин е изследвал (ИП, КД), а така също и названия на руски обекти и обекти в кавказския регион, които той е посещавал по време на пътуванията си (ПА, ПМП). Тук ще се спра предимно на руските названия, които отразяват: а) местоположението на обекта: *Замочная Решетка*, *Верхний Ломов*, *Нижний Ломов* (ИП), *Вышний Волочек* (ПМП) и много други; б) особеностите на ландшафта: *Усухина Россашь* и др. (ИП); в) поминъка на населението: *Суконная слобода* (ИП); г) предназначението на обекта: *Монетный двор*, *Меновый двор*, *Гостиный двор*, *Триумфальные ворота* (ИП); д) най-многобройни са тези, които характеризират обекта според различни специфични признаци: *Черный Яр*, *Красный Яр* (ИП); *Бешеная Балка*, *Большая Кабарда*, *Крестовая гора*, *Горячие воды* (ПА); *Черная Грязь* (ПМП) и под.

При предаването им на български език в болшинството от преводите – както в по-старите, така и в съвременните – обикновено се прилагат транскрипцията и транслитерацията – например в БЕ: *Заклучна Решетка*, *Усухина Розсаш* (ИПП); *Чорная грязь* (ПМП) и др. При това в много от случаите СИ се подчиняват на граматичните норми на БЕ – приемат пълен или кратък член: *у Нижнеозерной крепости – край Нижнеозерната крепост; к Черноми и Красному Яру – към Черния и Красния Яр* (ИПП) и др. Друг преводачески похват е калкирането: *Большая Кабарда – Голяма Кабарда; Горячие воды – Горещите извори; Белые горы – Белите планини; Крестовая гора – Кръстовата планина* (ПА); *Суконная слобода – Сукнено предградие* (ИПП), *Сухнарско предградие* (ИПП); *Гостиный двор – Търговски център; Меновый двор – Разменен пазар* (ИПП); *Триумфальные ворота – Триумфална арка* (ИПП), *Триумфална врата* (ИПП). Има и случаи, ко-

гато в един и същ превод повтарящите се в оригинала топоними се предават по различен начин: р. *Бешеная Балка* – б. *Бяната Балка*, *Бесният дол* (ПА) – т. е. не е установен един и същ подход и в първия случай преводачът калкира квалификативния топоним частично, а във втория – изцяло.

Понякога при калкирането преводачът не предава точното значение на някои топоними – особено когато в състава им влиза или диалектна дума, или форма от многозначна дума, или пък омоним, чието значение е трудно да бъде определено само от езиковите форми без допълнителни страноведски сведения. Например, названието на казанската улица *Замочная Решетка* – б. *Ключева решетка* (ИПП) неправилно се извежда от руското *замък* – б. ‘ключалка, брава, катинар’. Тук прилагателното *замочный* е образувано от *замок*. Остарялото значение на думата в РЕ е ‘затвор, крепост’, а в произведението става дума за улица, близо до затвор, откъдето е избягал Пугачов. Някои микропоними пък се предават на БЕ като нарицателни имена: *Монетный двор* – *монетарница* (ИРИ). Срещат се и смесени начини за предаване на СК: *Нижняя Чирская станица* – *Нижно-Чирско казашко селище* (ИП) – съчетание между транскрипция или транслитерация и превод при някои от сложните СИ. Всичко това говори за твърде голямата пъстрота в преводаческата ни практика при предаването на квалификативните топоними.

Разбира се, транскрипцията, транслитерацията и калкирането са основните похвати при предаването на чужд език на СИ в историческата проза и пътеписите, където те не са резултат от словотворчеството на автора и нямат за цел да разкрият отношението му към обекта, а предназначението им е да го фиксират в хода на повествованието. По друг начин обаче стои въпросът за предаването на поетонимите от “Историята на село Горюхино” – сатирично произведение, отразяващо и критикуващо крепостническата действителност в Русия. Това са имена-характеристики на измислени обекти и герои, които “освен номинативната, имат и характеризираща, стилистична и идеологическа функции... подчертават и преувеличават техните (на обектите и героите – Н.А.) качества” (Подольская, 108–109).

В това произведение Пушкин създава изразителни “говорящи” имена на измислени герои и населени места, например пра-

витель *Горбовицкий* от *гнуть горб* – б. ‘превивам гръб’); областной заседатель *Корючкин* (от р. *корючка, закорючка, корючиться*, т. е. в името са вложени поне три значения, характеризиращи героя от различни страни, например: 1) *заврънкулка, заврънтулка, параграф*; 2) *хитрина, дяволия*; 3) *пречка, мъчнотия*). И всички тези значения са твърде уместни за характеристиката на персонажа. Не по-малко изразителни са и названията на селата *Горюхино* (от р. *горе* – б. ‘мъка’); *Перкухово* (от р. *перкать по ушам* – б. ‘удрям, шибам по ушите’); *Дериухово* (от р. *драть уши* – б. ‘дърпам ушите’).

Почти винаги при превода подобни имена се транскрибират или транслитерират и ако името характеристика не съвпада или поне не е близко по звучене и значение в БЕ (като например *сочинитель Благонамеренный*) неговото съдържание, а оттук и замишълът на автора остават неразкрити за българските читатели, които намират в преводите почти нищо не говорещите им съответствия – *управителя Горбовицки, областния заседател Корючкин*, селата *Горюхино, Перкухово, Дериухово*. А в някои случаи точно поради близостта между двата езика името характеристика може да бъде изтълкувано и двойко, например р. *Архип Лысий* – б. *Архип Лиси* – като производно или от *лис* (‘плешив’), или от *лисица*. (В РЕ коренът *лыс* недвусмислено говори, че героят носи прозвището си по белега плешивост). Тук следва да се отбележи и това, че разкриването съдържанието на имената характеристики е много важно, понеже самият Пушкин им е отдавал голямо значение. А при първото издание на “Историята” (след смъртта на автора) публикаторите дори са били принудени да променят заглавието на “Историята на село *Горохино*” (от р. *горох* – б. ‘грах’), за да може тя да бъде отпечатана. За съжаление тази негова творба е преведена само веднъж на БЕ – още през 1942 г. Преводът ѝ естествено е остарял и в съвременната ни преводна литература няма нова версия, в която тези интересни имена може би биха получили нова, по-информативна, по-близка до авторския замишъл интерпретация.

В заключение искам да отбележа, че още в преводите от 40-те години се забелязва тенденция към разкриване на значенията на някои СИ от Пушкиновата проза. Тази тенденция се засилва и развива през 70-те години. Но това се отнася най-вече за квалифи-

кативните топоними. Що се отнася до квалификативните ЛИ, тяхната семантика най-често остава неразкрита за българските читатели. Смятам, че имам основание да завърша с това, че независимо от многото научни разработки на теоретици на превода и препоръки на практики-преводачи, все пак един от важните проблеми при предаването на СИ в преводите на БЕ – разкриването на национално-културния пласт от тяхното съдържание, а така също и на значението, което авторът влага в създадените от него имена – все още не е добре решен в нашата преводаческа практика.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Б р а г и н а, А. А. Лексика языка и культура страны: изучение лексики в лингвострановедческом аспекте. М., “Русский язык”, 1986.
- М а к о г о н е н к о, Г. П. Творчество А. С. Пушкина, 1830-ые годы. М., 1969.
- П о д о л ь с к а я, Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. М., “Наука”, 1988.
- Ш к л о в с к и й, В. Б. Художественная проза: Размышления и разборы. М., 1959.